

Monica ROBOTIN

**STAT ȘI IDENTITATE ETNICĂ ÎN ROMÂNIA.
O INCURSIUNE ÎN PERCEPȚIILE MAJORITĂȚII
ȘI MINORITĂȚILOR ASUPRA ACESTEI RELAȚII**

Introducere

După prăbușirea regimului comunist, alături de schimbările politice, economice și sociale, criza regimului nedemocratic este însoțită și de dispute legate de identitatea *politeii* sau a comunității politice și a membrilor acesteia. Această problemă a legitimității statului, ceea ce Linz și Stepan numesc *stateness problem*, își are originea în relația dintre stat, națiune și democrație, având în vedere că naționalismul oferă o posibilitate de definire a demoului, dar că aceasta poate să nu includă întreaga populație a statului¹.

Relevanța acestei relații în spațiul post-comunist apare în procesul de tranziție spre democrație odată cu contestarea viziunii majorității asupra acestei relații. Regimurile nedemocratice nu permit dezbateri privind această relație, într-un regim autoritar nefiind nevoie de un acord al cetățenilor privind definirea statului și a cetățeniei, în cele mai multe cazuri majoritatea impunându-și concepția sa privind statutul minorităților. Regimurile democratice în schimb, implică prin modul de definire acest acord, această sursă de legitimare a puterii. De aici relevanța acestei relații în procesul de tranziție spre democrație, moment în care se definește raportul dintre stat și națiune, lipsa unui acord asupra acesteia reprezintă o serioasă dificultate în procesul de tranziție și de consolidare democratică. Astfel, schimbarea de regim politic a reprezentat pentru multe grupuri etnice momentul așteptat pentru a-și redefini statutul în cadrul statului.²

Cele mai multe incursiuni în relația dintre stat, națiune și democrație în Europa post-comunistă se opresc asupra modului în care principalii actori politici se raportează la această relație, strategiile pe care le adoptă și asupra politicilor publice care definesc acest raport. Cele mai multe dintre abordări nu acordă atenție modului în care cetățeanul percepe această relație, precum și impactului pe care aceste opinii îl au asupra procesului de negociere a politicilor care conturează această relație și asupra procesului de implementare.

1 Juan J Linz și Alfred Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South Africa and Post-Communist Europe*, Baltimore-London: The Johns Hopkins University Press, 1996, pp. 16-37.

2 Linz și Stepan op. cit., p. 27.

Lucrarea de față își propune să exploreze percepțiile majorității și ale principalelor minorități din România (maghiarii și romii) despre relația dintre identitatea etnică majoritară, identitatea minorităților și statul român.

Prima parte a lucrării urmărește prezentarea unor modele de democrație care se raportează diferit la relația dintre stat și națiune. Cea de-a doua parte include o succintă descriere a minorităților naționale din România și a problemelor cu care acestea se confruntă. Ultima parte a lucrării analizează concepția pe care majoritatea, românii și principale grupuri minoritare, maghiarii și romii le au în ceea ce privește rolul majorității și al minorității în societatea în care trăiesc. Analiza se bazează pe datele Barometrului Relațiilor Etnice (BARE), edițiile 1994-1996, 2000 și 2002.

Democrație, stat, națiune

Înainte de prezentarea modelelor de democrație se impune discutarea unor concepte relevante pentru prezenta analiză: stat și națiune.

Statul reprezintă în accepțiunea lui Charles Tilly „o organizație care controlează populația care ocupă un teritoriu delimitat ...care se diferențiază de alte organizații care operează pe același teritoriu, este autonomă, iar diviziunile sale sunt în mod formal coordonate una cu cealaltă”³. Națiunea este un grup de persoane care se consideră parte a unei comunități, legate de istorie, cultură și descendență. Națiunile au caracteristici obiective, precum limba, teritoriul, religia, sau descendență, și caracteristici subiective, precum conștiința națională⁴.

În funcție de relația dintre stat și națiune, se pot identifica mai multe tipuri de democrație, dintre care vor fi amintite: democrația etnică, democrația multinațională, democrația liberală individuală și cea republicană.

Conform lui Sammy Smooha⁵, *democrațiile etnice* sunt caracterizate prin existența unei națiuni etnice nucleu care este proprietara statului și îl conduce în propriul beneficiu. Apartenența la națiune și cetățenia sunt separate, grupurile ce nu aparțin națiunii-dominante având drepturi individuale și colective incomplete. Grupurile non-nucleu sunt percepute ca o amenințare la supraviețuirea și integritatea națiunii-nucleu. Particularitatea acestui tip de democrație și care o deosebește față de celelalte tipuri este identificarea în termeni etnici și nu civici, națiunea etnică și nu cetățenia fiind elementul definitoriu pentru stat⁶.

3 Citat în Linz și Stepan, op. cit., p. 17.

4 James G. Kellas. *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. New York: St. Martin's Press. 1998. p. 3

5 Sammy Smooha. "The model of ethnic democracy: Israel as a Jewish and democratic state" în: *Nations and Nationalism*, Vol. 8, 2002, No. 4, pp. 475-503.

6 Sammy Smooha. "Types of democracy and models of conflict management in ethnically divided societies" în *Nations and Nationalism*, vol. 8, no. 4, 2002, p. 425.

Democrația multinațională reprezintă o asociație constituțională care include două sau mai multe națiuni recunoscute ca popoare ce se autoguvernează, egale în ceea ce privește statutul pe care îl au în cadrul statului, cu drept la autodeterminare, așa cum aceasta este înțeleasă în dreptul internațional și în teoria democrației⁷.

Statul-națiune este modelul dominant în țările occidentale. Statul-națiune este considerat a fi neutru față de identitatea etnică a grupurilor care alcătuiesc statul. În centrul societății se află cetățeanul. Cetățenii statului își definesc apartenența națională ca atașament față de principiile democratice, față de egalitatea în drepturi a indivizilor care compun societatea, libera competiție și privatizarea religiei și a etnicității. Din acest punct de vedere, statul-națiune este un stat imparțial, tratând toți cetățenii ca egali în drepturi indiferent de apartenența etnică, religioasă, lingvistică, culturală sau originea națională. Acest model al statului-națiune corespunde *democrației liberale individuale*, văzută ca o societate alcătuită din indivizi care împărtășesc doar cetățenia comună, dar nu constituie o comunitate⁸. Smooha consideră că acest tip de stat este doar un ideal, iar forma pe care cele mai multe dintre statele occidentale au luat-o este cea a *democrației liberale republicane*. Diferența principală între cele două tipuri de democrații liberale constă în impunerea unei singure culturi și limbi de către stat în cadrul democrației liberale republicane, refuzându-se grupurilor etnice mecanismele instituționale pentru o existență separată. Membrii statului nu se definesc doar ca cetățeni individuali ai statului, ci și ca membri ai unei comunități, împărtășind o identitate comună⁹.

Presiunile la care acest tip de democrație este supusă sunt multiple, incluzând regionalizarea, globalizarea, procesul de imigrare și apariția naționalismului minorităților indigene, rezultând într-o tot mai puternică diferențiere a statului de națiune și în promovarea multiculturalismului ca ideologie¹⁰. Multiculturalismul, în accepțiunea lui Smooha, presupune recunoașterea diferențelor etnice, fără însă a se instituționaliza diferite mecanisme politice de promovare a lor. Datorită lipsei omogenității etnoculturale a statelor din Europa Centrală și de Est, modelul statului-națiune nu este compatibil cu procesul de democratizare și consolidare democratică, deoarece presupune un proces de omogenizare care se opune principiilor democratizării¹¹.

Kymlicka de asemenea, consideră că democrațiile clasice liberale nu sunt neutre din punct de vedere etnopolitic, că această neutralitate este doar

7 James Tully. "Introduction" în Alain-G. Gagnon și James Tully. *Multinational Democracies*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, pp. 2-3.

8 Sammy Smooha. "Types of democracy and models of conflict management in ethnically divided societies" în *Nations and Nationalism*, vol. 8, no. 4, 2002, p. 423.

9 Sammy Smooha, "Types of democracy and models of conflict management in ethnically divided societies" în *Nations and Nationalism*, vol. 8, no. 4, 2002, p. 424.

10 Sammy Smooha, Types of democracy and models of conflict management in ethnically divided societies" în *Nations and Nationalism*, vol. 8, no. 4, 2002, pp. 424-425.

11 Linz și Stepan op. cit., pp. 30-31.

o iluzie și că ea este contrazisă de toate acele simboluri promovate de stat care sunt asociate cu unul dintre grupurile etnice din stat: limba națională, imn, cultură etc¹².

Analizând modul în care drepturile omului răspund nevoilor concrete ale grupurilor minoritare, Kymlicka discută una dintre soluțiile propuse pentru a pune capăt acestor surse de conflicte, și anume separarea statului de etnicitate, după modelul secularizării. Autorul consideră că o astfel de separare este nerealistă, fiindcă, în ceea ce privește limbile oficiale, granițele și împărțirea puterii, statul nu poate evita susținerea uneia dintre culturile societale sau lua decizii privind grupul care formează majoritatea și poate controla deciziile privind educația, limba, sărbătorile naționale, simbolurile sau imigrația. Într-o societate democratică națiunea majoritară va avea întotdeauna protecția limbii și a culturii proprii, precum și puterea legislativă pentru a-și proteja interesele. Întrebarea care se pune este dacă nu ar fi corect ca beneficii și oportunități similare să fie acordate și minorităților naționale, întrebare la care autorul răspunde afirmativ¹³.

Pentru o lungă perioadă s-a considerat că cetățenia și garantarea egalității în drepturi sunt suficiente pentru a mulțumi diferitele minorități de pe teritoriul unui stat și a răspunde nevoilor acestor grupuri. Dezbaterile privind drepturile minorităților etnoculturale din ultimele decenii arată însă, în opinia lui Will Kymlicka, că doctrina drepturilor omului nu oferă toate răspunsurile pentru problemele cu care acestea se confruntă¹⁴. În diferitele părți ale lumii, majorități și minorități dispută drepturi lingvistice, reprezentare politică, curricula școlară, autonomie, federalism, simboluri naționale etc, arătând că anumite forme de diversitate pot fi acomodate doar prin măsuri care depășesc sfera drepturilor cetățenești¹⁵.

Minoritățile naționale din România

Cele peste 20 de minorități care trăiesc în România se raportează diferit la problematica interetnică. Explicația derivă din dimensiunile respectivelor grupuri minoritare și din tradițiile lor, din modalitățile specifice de afirmare a identității naționale și din modul în care fiecare grup etnic își percepe nevoile. În funcție de acești factori în peisajul etnic românesc se disting trei profiluri diferite de minorități naționale: (1) cel al minorității maghiare; (2)

12 Will Kymlicka. "Relațiile etnice și teoria politică occidentală" în *Altera* vol. V, nr. 10, 1999, pp. 99-101.

13 Kymlicka *Multicultural Citizenship*, Oxford University Press, 1995, pp. 110-113.

14 Kymlicka, 1995, op. cit.

15 Will Kymlicka, *The Rights of Minority Cultures*, Oxford University Press, 1995.

cel al minorității roma; (3) celelalte minorități, a căror dimensiuni sunt relativ mici, variind de la câteva mii, până la 60 000-100 000 de membri¹⁶.

Maghiarii reprezintă cea mai numeroasă minoritate etnică a României. Conform recensământului din 2002, populația este de 1 434 377 reprezentând 6.6% din populația țării¹⁷.

Din punct de vedere al mobilizării politice, maghiarii din România reprezintă un grup foarte bine organizat, a cărui relație cu statul a fost clar direcționată spre negocierea statutului său și definirea unui cadru instituțional coerent care să-i asigure protejarea identității și guvernarea acesteia. Includerea Uniunii Democratice a Maghiarilor din România (UDMR) la guvernare în 1996, precum și sprijinirea de către UDMR a guvernului PSD după alegerile din 2000 a creat condițiile prielnice pentru adoptarea unei legislații care să răspundă problemelor specifice ale acestui grup.

Romii reprezintă a doua minoritate a României. Conform recensământului din 2002, numărul de romi este de 535 250 (2,5%)¹⁸, iar alte surse estimează o cifră între 1 și 1,5 milioane¹⁹.

Problemele cu care această populație se confruntă sunt numeroase și includ toate aspectele vieții, nu doar cele legate de păstrarea identității etnice: discriminare, acces greu la asistența medicală și socială, șomaj, analfabetism, sărăcie. Din punct de vedere politic, spre deosebire de minoritatea maghiară, cea romă este destul de slab organizată, având o multitudine de organizații politice care îi reprezintă interesele. Dintre acestea, Partida Romilor este cea care beneficiază de loc în Camera Deputaților în baza legislației care conferă reprezentare minorităților naționale în Parlament.

Minoritățile mici includ: albanezi, armeni, bulgari, cehi, croați, evrei, germani, greci, italieni, polonezi, ruși, sârbi, slovaci, tătari, turci, ucraineni, ruteni și macedoneni. Problemele cu care aceste minorități se confruntă țin de păstrarea identității culturale²⁰.

Retorica naționalistă a fost ținută cu predilecție împotriva grupurilor etnice ale maghiarilor, romilor și evreilor. Cele mai multe conflicte etnice înregistrate în ultimii zece ani au avut loc în comunități având în componență români, maghiari sau romi, sau toate aceste grupuri în diferite relații minoritate-majoritate.

16 István Horváth și Alexandra Scacco. "From the Unitary to Pluralistic: Fine-tuning Minority Policy in Romania" în Anna-Mária Bíró și Petra Kovács (ed.) *Diversity in Action. Local Public Management of Multi-ethnic Communities in Central and Eastern Europe*. Budapesta: LGI/OSI, 2001, p. 244.

17 Institutul Național de Statistică. 2002. Recensământul populației www.recensamant.ro

18 Institutul Național de Statistică. op. cit.

19 Horváth și Scacco op. cit., p. 244.

20 Dan Oprescu. "Politici publice privind minoritățile naționale din România (1996-1998)" în Lucian Nastasă și Levente Salat. *Relații interetnice în România postcomunistă*. Cluj-Napoca: CRDE, 2000, p. 77.

Modul în care politicul s-a raportat la problema etnică în perioada de după căderea comunismului a variat în mai multe etape. O primă etapă, următoare schimbării de regim, marcată de tensiuni, în care se refuza orice dezbateri legată de această problemă; perioada 1993-1996 în care atitudinea față de aceasta a cunoscut o deschidere sub influența presiunilor Uniunii Europene; perioada 1996-2000 cu prezența UDMR în coaliția de guvernare și perioada de după 2000 cu o consacrare a prezenței UDMR-ului la guvernare²¹.

Metodologie

Analiza urmărește prezentarea principalelor politici privind protejarea minorităților și disputele care au avut loc în spațiul public privind drepturile minorităților naționale în paralel cu opinia publică privind necesitatea acordării acestor drepturi și libertăți minorităților din România. Motivul prezentării cadrului legislativ de protejare a minorităților naționale este legat de necesitatea de a identifica acele politici care beneficiază de susținerea opiniei publice, precum și acceptarea de către aceasta a politicilor existente.

Principalele teme atinse sunt păstrarea identității culturale, utilizarea limbii materne în administrația publică și în educație, autonomie teritorială, măsuri afirmative față de grupurile dezavantajate, reprezentarea politică a minorităților și participarea lor la guvernare, relația minorității naționale cu statul mamă.

Analiza debutează cu o **evaluare generală a cadrului legislativ** de protejare a minorităților naționale, la două momente diferite de timp: 1995-1996 și 2002. Întrebările utilizate sunt:

În ce măsură sunteți de acord cu afirmația: În România grupurile etnice ar trebui să aibă mai multe drepturi decât au acum? pentru 1995-1996

Și:

Cum ați aprecia legile românești cu privire la drepturile minorităților? pentru 2002.

Pentru o cât mai clară urmărire a obiectivelor propuse, un prim aspect care trebuie investigat este **relația dintre etnie și cetățenie**. În acest sens am ales următoarea întrebare din BARE 2002:

După părerea dvs., care sunt cele mai importante trei lucruri pentru ca cineva să fie considerat român?

Păstrarea identității etnice reprezintă un element esențial pentru orice grup etnic. Modul în care majoritatea și minoritatea se raportează la acest element este urmărit utilizând întrebări din Barometrul 1994-1996:

21 Carmen Kettley. "Ethnicity, Language and Transition Politics in Romania: The Hungarian Minority in Context" în Farimah Daftary și François Grin *Nation-Building, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*, Budapesta: LGI/OSI, 2003, pp. 246-247.

În ce măsură sunteți de acord cu afirmația: În România, fiecare grup etnic are posibilitatea de a trăi conform tradițiilor sale?

Și din 2002

În ce măsură sunteți de acord ca statul român să susțină organizațiile culturale ale maghiarilor din România?

În ce măsură sunteți de acord ca statul român să susțină organizațiile culturale ale romilor din România?

În ce măsură sunteți de acord ca statul român să ajute la dezvoltarea identității etnice rome?

Administrația publică locală cuprinde două teme de interes major din perspectiva acestei lucrări: autonomia și utilizarea limbii materne în administrație. Aceste tematici simbolizează în primul rând o toleranță față de prezența minorităților în sfera publică, în al doilea rând reprezentând mecanisme de participare în procesul de luare al deciziilor politice.

Pentru abordarea tematicii autonomiei au fost alese întrebări din Barometrul 1994-1996 și respectiv din cel din 2002.

Credeți că cererea UDMR de autonomie locală este rezonabilă sau exagerată?

În ce măsură sunteți de acord ca județele în care maghiarii sunt majoritari să aibă o autonomie mai mare?

Subiectul folosirii limbii materne în administrație a fost abordat doar din prisma anilor 1994-1996:

Credeți că în județele în care majoritatea populației este de naționalitate maghiară, în administrație ar trebui să se folosească și limba maghiară?

Sunteți de acord ca maghiarii să folosească limba maternă în instituții de stat (primărie, tribunale)?

Sunteți de acord ca romii să folosească limba maternă în instituții de stat (primărie, tribunale)?

Educația în limba maternă include patru aspecte diferite: posibilitatea de a utiliza limba maternă în învățământ la diferite niveluri, existența unor instituții separate de învățământ pentru minorități, asigurarea de către stat a învățământului în limba maternă și subiectul universității de stat cu predare în limba maghiară. Întrebările utilizate pentru primele două teme provin din Barometrul 1994-1996, pentru ultimele două, din BARE 2002.

Temele incluse în subiectul educație în limba maternă acoperă două puncte importante: dreptul minorităților de a-și promova cultura și garantarea acestei promovări prin existența posibilității de a studia în limba maternă în școală la orice nivel și implicarea statului în acest proces de promovare a culturii minorităților prin susținerea educației în limba maternă.

Sunteți de acord ca maghiarii să învețe în limba maternă în școli și licee?

Sunteți de acord ca maghiarii să învețe în limba maternă în universități?

Sunteți de acord ca romii să învețe în limba maternă în școli și licee?

Sunteți de acord ca romii să învețe în limba maternă în universități?

Sunteți de acord ca maghiarii să aibă școli și universități separate?

Sunteți de acord ca romii să aibă școli și universități separate?

În ce măsură sunteți de acord ca statul român să asigure copiilor maghiari învățământ în limba maghiară?

În ce măsură sunteți de acord ca statul român să asigure copiilor romi învățământ în limba romani?

În ce condiții ați fi de acord cu înființarea în România a unei universități de stat cu predare în limbă maghiară?

Ca o completare la problema educației, pe fondul problemelor cu care minoritatea romă din România se confruntă, **discriminarea pozitivă** devine un subiect de interes, reflectat de întrebările din BARE 2002. Discriminarea pozitivă este o acțiune care denotă conștientizarea nu doar a greutăților pe care minoritatea vizată le întâmpină, dar și obligativitatea majorității de a susține minoritatea în depășirea acestor dificultăți.

În ce măsură considerați că trebuie să existe locuri rezervate pentru romi în cadrul liceelor?

În ce măsură considerați că trebuie să existe locuri rezervate pentru romi în cadrul colegiilor și facultăților?

Prezența pe scena politică a unui **partid care reprezintă un grup etnic**, și, în special după cooptarea la guvernare a UDMR, necesitatea implicării acestuia în procesul de guvernare reprezintă două subiecte de interes major. Primul este reflectat de chestionarul din 1994-1996, cel de-al doilea de BARE 2002. Ca o completare la măsurile legate de administrația publică, prezența pe scena politică a unui partid care să reprezinte interesele unui grup etnic, precum și posibilitatea implicării acestuia în procesul de guvernare la nivel central definesc imaginea privind acceptarea minorităților în sfera publică și implicarea acestora în procesul de luare a deciziilor la orice nivel.

Ce părere aveți despre existența unui partid al maghiarilor?

Cu care dintre afirmațiile următoare referitoare la UDMR ați fi mai degrabă de acord:

- Indiferent cine a câștigat alegerile, este bine ca UDMR să fie cooptat la guvernare.*
- Ca orice alt partid din România, UDMR poate face parte din coaliția care guvernează.*
- UDMR poate fi acceptat în Parlament, dar nu poate fi acceptat la guvernare.*
- UDMR ar trebui acceptat doar ca o organizație culturală a maghiarilor din România, fără reprezentare în Parlament.*
- UDMR, ca organizație, ar trebuie interzis.*

Un ultim subiect abordat pentru a defini relația dintre stat-națiune, este **relația dintre stat-mamă minoritate națională**. În paralel au fost urmărite opiniile față de sprijinul pe care statul român trebuie să îl acorde minorității române de peste hotare și față de sprijinul pe care statul maghiar trebuie să îl acorde minorității sale din România. Acest subiect, diferențindu-se prin tema abordată de celelalte (legislație internă vs. activități transfrontaliere), completează relația majoritate-minoritate, indicând în ce măsură protejarea identității minorității reprezintă monopolul majorității și în ce măsură aceasta trebuie să se facă

în funcție de viziunea majorității. Mai mult, este singura întrebare care ne permite să vedem în ce măsură majoritatea folosește aceleași criterii atunci când discută drepturile care ar trebui să îi revină (ei și membrilor care țin de aceeași națiune) și drepturile de care ar trebui să beneficieze majoritatea.

Întrebările din BARE 2000 și BARE 2002 prevăd teme precum: acordarea de burse (2000), acordarea de manuale, sprijin pentru învățământul în limba maternă, investiții în țara gazdă, legături cu organizațiile politice ale minorităților, cetățenia (2002).

După cum știți, există comunități importante de români ce trăiesc în statele vecine. Credeți că statul român ar trebui:

- să acorde burse pentru studenții români din alte țări?
- să încurajeze învățământul în limba maternă?
- să ofere manuale în limba română?
- să sprijine acolo înființarea de întreprinderi românești?
- să întărească legăturile cu organizațiile politice ale românilor din alte state?
- să acorde cetățenie română românilor de peste graniță?

Credeți că statul ungar ar trebui:

- să acorde burse pentru studenții maghiari din România?
- să încurajeze învățământul din România cu predare în limba maghiară?
- să ofere manuale în limba maghiară?
- să sprijine investițiile firmelor din Ungaria în România?
- să întărească legăturile cu organizațiile politice ale maghiarilor din România?
- să acorde cetățenie ungară maghiarilor din România?

Analiza se bazează pe datele Barometrului Relațiilor Etnice, edițiile 1994-1996, 2000 și 2002, urmărind atitudinile românilor și maghiarilor în 1994-1996 și 2000 și ale românilor, maghiarilor și romilor în 2002. Sondajele realizate la momente diferite de timp se bazează pe chestionare diferite, cuprinzând atât teme constante, cât și probleme relevante din perspectiva relațiilor interetnice doar la momentul realizării barometrului. Astfel datele provenind din ani diferiți au fost incluse nu pentru a obține o perspectivă comparată, ci pentru a avea o imagine cât mai completă asupra subiectului abordat. Eșantionul roma este prezent doar în BARE 2002, din datele incluse în analiză, limitând concluziile prezentei analizei în ceea ce privește populația roma. De asemenea publicitatea datelor utilizate este limitată, pentru 1994-1996 și 2000 datele fiind disponibile în forma prelucrată, ceea ce impune anumite constrângeri asupra analizei.

În prezentarea datelor, diferențele dintre suma procentelor până la 100% este dată de non-răspunsuri.

Protejarea minorităților naționale în România. Cadrul legislativ vs. opinia publică

1. Evaluare generală

Horváth și Scacco consideră că legislația și cadrul instituțional menit să protejeze minoritățile naționale din România nu răspund diferențelor între cele trei grupuri minoritare, nevoilor lor specifice. Mai mult, consideră că o lungă perioadă grupul cuprinzând minoritățile mici a fost utilizat pentru a diminua presiunea exercitată de cererile venind din partea minorității maghiare.²²

Cadrul legislativ al politicilor ce vizează minoritățile naționale este inclusiv. Principalele critici aduse sunt legate de lipsa unei legi a minorităților care să reglementeze statutul acestora și de problemele care apar în cadrul procesului de implementare.

Ca o evaluare generală a cadrului legislativ este interesant de urmărit cum se raportează cele trei grupuri la legislația existentă în domeniul protejării minorităților naționale la două momente diferite de timp: în perioada 1994-1996 când încep să se facă primii pași în această direcție și în 2002, când România are deja o legislație cuprinzătoare în acest domeniu.

Atât în 1995, 1996, cât și în 2002, cea mai mare parte a românilor consideră că minoritățile au suficiente drepturi. În contrast cu aceștia, maghiarii susțin necesitatea extinderii acestor drepturi. Romii sunt însă cei care în 2002 consideră în cea mai mare măsură că minoritățile au prea puține drepturi. (Tabelul 1)

Acest prim indicator denotă rezistența majorității față de problema minorităților naționale și extinderea pentru aceștia a drepturilor de care se bucurau, încă de la momentul 1995. Următorii indicatori vor contura mai bine această poziție generală față de problema politicilor menite să protejeze minoritățile naționale.

2. Păstrarea identității etnice

Conform Constituției României, minorităților le este garantat dreptul de a-și păstra, dezvolta și exprima identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă (Art. 6 (1)). De asemenea art. 4 (2) precizează egalitatea tuturor cetățenilor României indiferent de naționalitatea, rasa, etnia, religia sau limba lor.

Astfel, prima problemă care se pune este legătura dintre cetățenie și identitatea etnică. Întrebați despre criteriile necesare ca cineva să se numească român, fără însă a se specifica cetățean sau etnic român, primul criteriu identificat de etnicii români este locul nașterii, cel de-al doilea este cetățenia și apoi limba maternă. (Tabelul 2)

22 Horváth și Scacco op. cit., p. 244-247

Tabelul 1

Grupurile etnice ar trebui să aibă mai multe drepturi decât au acum*	1995		1996	
	Români (%)	Maghiari (%)	Români (%)	Maghiari (%)
Complet de acord	8	54	6	44
Oarecum de acord	5	15	10	30
Nu prea de acord	18	12	22	12
Deloc de acord	64	10	55	9

**	Români (%)	Maghiari (%)	Romi (%)
Minoritățile au prea multe drepturi	21,6	2,5	4,8
Minoritățile au prea puține drepturi	11,8	64,0	72,8
Minoritățile au atâtea drepturi câte trebuie	66,6	33,5	22,5

*Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 1995-1996.

** Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

Tabelul 2

	Prima alegere (%)	A doua alegere (%)	A treia alegere (%)
Să se fi născut în România	53,9	6,0	3,5
Cetățenia	7,6	24,1	4,6
Limba maternă	7,6	16,4	17,2
Să se simtă român	8,6	8,6	13,9

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

Tabelul 3

	Prima alegere (%)	A doua alegere (%)	A treia alegere (%)
Să se fi născut în România	26,3	5,3	3,6
Cetățenia	10,3	15,7	5,0
Limba maternă	29,6	15,9	12,3
Să se simtă român	7,9	11,1	13,6

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

Tabelul 4

	Prima alegere (%)	A doua alegere (%)	A treia alegere (%)
Să se fi născut în România	45,8	5,5	4,2
Cetățenia	6,5	22,2	5,2
Limba maternă	10,4	15,0	15,2
Să se simtă român	5,0	7,1	10,7

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

Tabelul 5

	1995		1996	
	Români (%)	Maghiari (%)	Români (%)	Maghiari (%)
Complet de acord	82	41	79	51
Oarecum de acord	12	26	14	23
Nu prea de acord	2	20	3	16
Deloc de acord	2	10	1	7

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 1995-1996.

Pentru maghiari, principalele criterii incluse la prima alegere sunt limba maternă și locul nașterii, cea de-a doua alegere include cetățenia și limba maternă, iar pentru cea de-a treia alegere cele mai importante sunt să se simtă români și limba maternă. (Tabelul 3)

Aceleași criterii se regăsesc și în opiniile exprimate de populația romă. (Tabelul 4)

Aceste criterii sunt o îmbinare de elemente care definesc atât civic, cât și etnic identitatea românească, cu un accent mai puternic din partea etnicilor români pe elementul civic, prin accentul pus pe cetățenie și apoi pe limba maternă. Este interesant rolul pe care locul nașterii îl ocupă în definirea identității, acesta nefiind conform legislației românești un criteriu important pentru acordarea cetățeniei.

De altfel, această relație este completată de art. 1 al. 1 al Constituției României, care definește statul român ca „stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil”.

În ceea ce privește păstrarea identității, atât românii cât și maghiarii sunt de acord că în România fiecare grup etnic are posibilitatea de a trăi conform tradițiilor sale. (Tabelul 5)

În ceea ce privește implicarea statului român în păstrarea tradițiilor și obiceiurilor celor două grupuri minoritare, părerile la nivelul majorității și a minorității sunt diferite. Românii înclină să fie de acord cu susținerea de către stat a organizațiilor culturale atât ale maghiarilor cât și ale romilor, tinzând însă să respingă ideea ca acesta să se implice în dezvoltarea identității etnice rome. (Tabelul 6)

Majoritatea covârșitoare a maghiarilor este total de acord ca statul român să sprijine organizațiile maghiare, ale romilor, precum și să contribuie la dezvoltarea identității etnice a romilor. (Tabelul 7)

Romii consideră, într-o proporție foarte mare, că este de datoria statului român să sprijine organizațiile culturale și dezvoltarea identitară proprie, însă sunt mai puțin înclinați să identifice aceeași obligație a statului român și față de organizațiile culturale maghiare. (Tabelul 8)

Păstrarea identității etnice, precum și manifestarea acesteia în sfera culturală reprezintă un minimum necesar al acceptării diferențelor etnice.

Chiar dacă minoritățile au susținut necesitatea unui singur act legislativ care să reglementeze drepturile acestora, până în prezent prevederile legate

Tabelul 6

Statul român să sprijine	Organizațiile culturale maghiare (%)	Organizațiile culturale rome (%)	Dezvoltarea identității etnice rome (%)
Total de acord	25,4	27,9	21,9
Mai degrabă de acord	30,0	30,1	23,9
Nu prea de acord	21,2	19,4	22,8
Dezacord total	23,4	22,5	31,3

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

Tabelul 7

Statul român să sprijine	Organizațiile culturale maghiare (%)	Organizațiile culturale rome (%)	Dezvoltarea identității etnice rome (%)
Total de acord	83,8	67,4	56,1
Mai degrabă de acord	12,4	21,0	20,0
Nu prea de acord	2,2	8,3	15,6
Dezacord total	1,6	3,3	8,3

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

Tabelul 8

Statul român să sprijine	Organizațiile culturale maghiare (%)	Organizațiile culturale rome (%)	Dezvoltarea identității etnice rome (%)
Total de acord	37,6	74,9	78,8
Mai degrabă de acord	27,8	19,1	15,4
Nu prea de acord	12,5	2,5	3,0
Dezacord total	22,1	3,5	2,8

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

de acest domeniu se regăsesc disparat în cadrul actelor care reglementează situația educației, a administrației publice etc.

3. Administrația publică

Ordonanța de urgență 22/1997 privind administrația publică locală a introdus câteva schimbări importante în ceea ce privește folosirea limbilor minoritare în administrația publică.

Legislația este aplicabilă în acele unități teritorial-administrative în care cel puțin 20% din populație aparține unei comunități minoritare. Actul susține utilizarea semnelor și inscripțiilor bilingve, folosirea limbilor minoritare în comunicarea cu autoritățile locale, atât în scris cât și în comunicarea

orală, publicarea în limbile minorităților a anunțurilor de interes general de către autoritățile locale, folosirea limbilor minorităților în timpul ședințelor consiliilor locale sau județene dacă cel puțin o treime din numărul membrilor consiliului aparțin unui grup minoritar (traducerea în limba română trebuie oferită) și utilizarea limbilor minorităților în justiție.

Ca o dezvoltare mai recentă, o nouă lege a administrației publice locale adoptată în 2001 include noi prevederi privind utilizarea limbii materne în administrație: în zonele unde minoritățile constituie 20% din populație, toate deciziile cu caracter de reglementare adoptate de către consiliile locale trebuie publicate și în limba maternă, iar deciziile individuale vor fi traduse la cerere. Similar, dacă reprezentanții minorității constituie mai mult de 1/3 din totalul numărului de reprezentanți ai consiliului local, ședințele pot fi ținute în română sau în limba maternă și trebuie asigurată prezența unui interpret.

Autonomia a reprezentat un subiect sensibil în timpul guvernării CDR-PD-UDMR, reprezentând probabil cel mai important eșec din punctul de vedere al reprezentanților UDMR²³.

Iată care sunt în 2002 principalele răspunsuri ale românilor legat de acest subiect: 57,5% dintre români sunt în dezacord total față de acordarea unei autonomii crescute județelor unde maghiarii reprezintă majoritatea, iar 27,8% nu prea sunt de acord cu această afirmație. În ceea ce privește populația maghiară, 75,4% sunt total de acord cu creșterea autonomiei acestor județe, iar 16,8% sunt mai degrabă de acord. În rândul romilor 41,9% doar resping total ideea de autonomie, iar 22,8% înclină să nu fie de acord cu creșterea autonomiei. (Tabelul 9)

Dispute publice aprinse au însoțit atât problema bilingvismului, cât și utilizarea limbii minorităților în administrația publică²⁴. Astfel, în ceea ce privește utilizarea limbii maghiare în administrație în zonele în care aceștia reprezintă majoritatea, în 1995 și în 1996 majoritatea românilor (65%) se opune, pentru ca din rândul maghiarilor majoritatea covârșitoare să fie de acord cu utilizarea limbii materne în administrație (86%). De asemenea, populația majoritară se opune ca maghiarii și romii să poată utiliza limba maternă în instituții de stat (primărie, tribunal etc.). Părerile maghiarilor în ceea ce privește utilizarea limbii materne în administrație sunt complet opuse celei a majorității, dar nu și atunci când vine vorba despre romi. (Tabelul 10)

Se remarcă astfel o puternică respingere din partea majorității a unor forme care sunt menite să instituționalizeze diferențele etnice, să impună astfel prezența publică a diversității etnice. Opiniile maghiarilor față de posibilitatea utilizării limbii romani în administrație este mai puțin categorică decât opinia majorității, dar oricum negativă.

23 Dan Chiribucă și Tivadar Magyari, "The Impact of Minority Participation in Romanian Government" în Monica Robotin și Levente Salat. *A New Balance: Democracy and Minorities in Post-communist Europe*. Budapesta: LGI/OSI. 2003, p. 87.

24 Chiribucă și Magyari op. cit., pp. 83-84 și 87.

Tabelul 9

	Total de acord	Mai degrabă de acord	Nu prea de acord	Dezacord total
Români	5,7	9,0	27,8	57,5
Maghiari	75,4	16,8	5,7	2,1
Romi	19,0	16,3	22,8	41,9

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

Tabelul 10

Sunteți de acord ca altă etnie decât cea română să utilizeze limba maternă în instituții de stat?		1995		1996	
		da (%)	nu (%)	da (%)	nu (%)
Maghiarii	Români	13	84	13	84
	Maghiari	76	17	79	17
Romii	Români	7	89	5	91
	Maghiari	34	54	34	56

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 1994–1996.

4. Educația în limba minorităților

Educația în limba minorităților în școlile publice din România este o altă componentă importantă a legislației. Problema referitoare la utilizarea limbii maghiare în educația publică a fost îndelung dezbătută de-a lungul ultimilor ani. Legea educației și amendamentele sale prevăd dreptul la educație în limba maternă la toate nivelele și toate formele de învățământ.

Dezbateri publice intense au fost cauzate de inițiativa UDMR privind stabilirea unei universități maghiare. Procesul de negociere a durat o lungă perioadă, captând atenția pentru mai bine de jumătate din perioada în care UDMR a participat direct la guvernare²⁵.

Problema universității maghiare de stat se regăsește în Barometrul Relațiilor Etnice din 2002. Astfel, 37,5% dintre respondenții români declară că nu ar fi de acord sub nici o formă cu înființarea universității de stat maghiare în România, 4,6% se declară de acord ca universitatea să fie finanțată de statul român, iar 10,8% ca ea să funcționeze în orice condiții. De asemenea, 16,6% dintre respondenți ar fi de acord cu universitatea dacă ar fi finanțată din surse private, iar 19,2% dacă ar fi finanțată de statul maghiar. 11,4% dintre români văd această universitate fezabilă în condițiile în care ar fi finanțată atât de statul român, cât și de cel maghiar. În ceea ce privește populația roma, 39,5% își exprimă opoziția față de o astfel de universitate, iar 22,2% sunt de acord cu ea în orice condiții de finanțare. Pentru o finanțare unilaterala a statului maghiar se pronunță 14,9%, iar pentru o finanțare comună,

²⁵ Pentru mai multe detalii privind dezbaterile pe marginea universității maghiare, vezi Chiribucă și Magyari op. cit., pp. 83-87.

Tabelul 11

	1995		1996	
	da (%)	nu (%)	da (%)	nu (%)
Limba maternă în școli și licee pentru maghiari	56	40	52	44
Limba maternă în universități pentru maghiari	28	67	28	67
Limba maternă în școli și licee pentru romi	36	59	26	70
Limba maternă în universități pentru romi	17	79	12	83
Școli separate pentru maghiari	16	80	16	80
Școli separate pentru romi	12	84	9	86

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 1994–1996.

Tabelul 12

	1995		1996	
	da (%)	nu (%)	da (%)	nu (%)
Limba maternă în școli și licee pentru maghiari	95	4	97	2
Limba maternă în universități pentru maghiari	84	10	86	10
Limba maternă în școli și licee pentru romi	72	22	66	25
Limba maternă în universități pentru romi	42	47	44	41
Școli separate pentru maghiari	69	22	61	33
Școli separate pentru romi	33	55	31	55

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 1994–1996.

statul român și cel maghiar, 11,7%. Doar 5,1% consideră că universitatea ar trebui să fie finanțată de statul român, iar 6,6% din fonduri private. Păreră populației maghiare diferă destul de mult. Astfel 61,3% dintre aceștia sunt de acord cu universitatea, fără a pune restricții, și doar 0,7% se împotrivesc total. Dintre cei care văd finanțarea condiționată, 26,4% consideră că este responsabilitatea ambelor state, român și maghiar, 8,0% consideră că ar trebui finanțată exclusiv de statul român, 2,0% exclusiv de cel maghiar, și 1,7% din fonduri private.

Cele mai importante aspecte legate de educație sunt însă: acordarea posibilității de studiu în limba maternă la diferite nivele, și existența de instituții separate de învățământ.

Pentru aceste întrebări au fost utilizate date din Barometrele din perioada 1994-1996.

Astfel românii sunt de acord ca maghiarii să învețe în limba maternă în școli și licee, dar nu sunt favorabili educației în limba maternă la nivel de universitate. În ceea ce privește educația în limba maternă pentru populația romă, refuzul apare la toate nivelele, deși în grade diferite. Ideea de a avea școli și universități separate nu este agreată nici în cazul romilor, nici în cazul maghiarilor. (Tabelul 11)

Maghiarii sunt de acord cu educația în limba maghiară la toate nivelele, și cu posibilitatea de a avea școli și universități separate. În schimb, conside-

Tabelul 13

	Învățământ în limba maghiară (%)	Învățământ în limba romani (%)
Total de acord	25,1	24,6
Mai degrabă de acord	23,7	20,2
Nu prea de acord	23,5	18,2
Dezacord total	27,7	37,0

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

Tabelul 14

	Învățământ în limba maghiară (%)	Învățământ în limba romani (%)
Total de acord	36,7	56,9
Mai degrabă de acord	18,7	15,5
Nu prea de acord	17,8	8,2
Dezacord total	26,7	19,4

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

Tabelul 15

	Învățământ în limba maghiară (%)	Învățământ în limba romani (%)
Total de acord	88,7	70,7
Mai degrabă de acord	8,8	17,0
Nu prea de acord	1,3	7,1
Dezacord total	1,2	5,2

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

ră că romii ar trebui să beneficieze de învățământ în limba maternă la nivel de școală și liceu, și în mai mică măsură la nivel de universitate. Se opun însă posibilității ca romii să aibă școli și universități separate. (Tabelul 12)

O altă întrebare care apare este în ce măsură este statul român responsabil de asigurarea educației în limba maternă pentru minoritățile care trăiesc pe teritoriul său.

Astfel, părerile românilor sunt mai puțin defavorabile asigurării de către stat a învățământului pentru minoritatea maghiară decât pentru cea romă. (Tabelul 13)

În mod contrar opiniei majorității, populația roma este mai favorabilă susținerii de către stat a învățământului pentru minoritatea romă decât pentru cea maghiară, diferențele de opinie fiind mult mai clar delimitate decât în cazul românilor. (Tabelul 14)

Părerile maghiarilor față de acest subiect concordă pentru cele două grupuri etnice vizate, majoritatea acestora fiind total de acord cu susținerea de către statul român a învățământului în limbile celor două minorități. (Tabelul 15)

Problema educației în limba maternă are două aspecte importante din punctul de vedere al obiectivului acestei lucrări. În primul rând este vorba de posibilitatea de a studia în limba maternă, ca cel mai bun instrument de promovare a identității etnice, unde identificăm totuși un procent destul de ridicat al majorității care se opune educației în limba maternă pentru maghiari, și cu atât mai mult față de educația în limba maternă pentru romi. Mai mult, există o diferențiere clară între educație la nivel de universitate și educație la nivel de liceu și școală generală. O rezistență crescută se remarcă și atunci când se discută despre susținerea de către statul român a educației în limba maternă, atitudine care însă ar putea fi explicată prin rațiuni de ordin financiar. Un astfel de criteriu nu mai intervine când se discută posibilitatea școlilor separate, respingerea de către majoritate a acestei posibilități fiind foarte clară. Rolul statului în asigurarea educației și posibilitatea de a avea școli separate vin să completeze problema prezenței minorităților în viața publică și posibilitatea unei implicări în procesul de luare a deciziilor. Răspunsurile la întrebări denotă refuzul majorității de a susține acordarea pentru minorități a dreptului de a gestiona singuri acele aspecte ale vieții legate de promovarea identității lor etnoculturale, acordându-le o serie de drepturi limitate (educație în limba maternă, dar nu la toate nivelele) și pe cât posibil integrate în sistemul majoritar.

În ceea ce privește cele două minorități este greu de făcut o comparație dată fiind lipsa de date privind opiniile romilor în 1994-1996. În ceea ce privește maghiarii se poate aprecia că sunt mai deschiși decât majoritatea în privința drepturilor de care trebuie să beneficieze romii, dar impunând limite similare cu aceasta: educație în limba maternă, dar nu la nivel universitar, fără școli separate.

5. Măsuri afirmative

Necesitatea tratării diferențiat a problematicii minorităților naționale în funcție de problemele specifice cu care se confruntă apare în legislația românească odată cu adoptarea *Strategiei Guvernului României de Îmbunătățire a Situației Romilor*, în 2001. Strategia reprezintă prima inițiativă guvernamentală care abordează comprehensiv problemele minorității rome, prevăzând măsuri pentru zece direcții de acțiune: dezvoltarea comunității și administrație publică, locuințe, securitate socială, sănătate, economie, justiție și ordine publică, protecția copilului, educație, cultură și culte, comunicare și participare civică.

Astfel, cele mai importante măsuri luate de autoritățile române pentru a sprijini populația romă sunt măsurile afirmative în învățământ. Ministrul Educației Naționale a adoptat în 2000 o reglementare vizând crearea unui cadru pentru ameliorarea accesului la școlile profesionale, școlile secundare, la colegii, facultăți și universități pentru studenții romi. Astfel au fost create locuri speciale la admiterea în licee și universități pentru persoanele de etnie

Tabelul 16

	Licee			Colegii și facultăți		
	Români (%)	Maghiari (%)	Romi (%)	Români (%)	Maghiari (%)	Romi (%)
Deloc	34,2	29,1	13,4	34,7	35,2	13,8
Măsură mică	34,2	16,7	8,3	34,0	21,3	7,8
Măsură mare	22,4	17,0	23,9	22,2	13,4	24,9
Foarte mare măsură	9,3	37,2	54,4	9,1	30,1	53,5

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

romă, pentru a încuraja participarea acestei minorități la toate nivelele de educație și a reduce diferențele dintre aceștia și celelalte grupuri etnice.

Românii sunt doar într-o măsură mică, sau chiar deloc de acord să existe locuri rezervate pentru romi în cadrul liceelor, al colegiilor și facultăților, în timp ce maghiarii tind să fie mai degrabă de acord într-o măsură mare și foarte mare cu necesitatea acestor locuri la nivel de licee și mai puțin de acord când este vorba despre colegii și facultăți. Populația romă se raportează cel mai pozitiv la măsurile care îi vizează. (Tabelul 16)

6. Reprezentare politică

Constituția și Legea Electorală garantează reprezentarea minorităților în Camera Deputaților prin prevederile care acordă un loc de deputat pentru organizațiile fiecărei minorități naționale recunoscute oficial, dacă obțin cel puțin 5% din numărul de voturi necesar pentru un mandat în Camera Deputaților.

Cele mai multe întrebări care vizează organizarea politică a minorităților se referă la statutul pe care UDMR ar trebui să îl aibă, precum și la participarea acestui partid la guvernare.

Astfel, în 1994-1996 cea mai mare parte a românilor consideră că este normal să nu existe un partid al maghiarilor, părerea covârșitoare a maghiarilor fiind total opusă. (Tabelul 17)

În 2002 12.2% dintre români consideră că UDMR ar trebui să fie interzis, iar 23,1% cred că ar trebui să funcționeze doar ca organizație culturală. Dacă 32,2% din populația de etnie română crede că, la fel ca orice alt partid, UDMR poate fi cooptat la guvernare, 21,5% nu consideră necesară participarea acestui partid în orice coaliție de guvernare, ci doar prezența în Parlament.

Cea mai mare parte a populației maghiare consideră că UDMR ar trebui să facă parte din coaliția de guvernare, indiferent cine câștigă alegerile, sau să poată fi cooptat în guvern ca orice alt partid. Pentru populația roma opiniile se conturează în mod similar populației românești. (Tabelul 18)

Tabelul 17

	Români (%)			Maghiari (%)		
	1994	1995	1996	1994	1995	1996
E normal să existe	28	29	27	78	81	77
Justificat în condițiile actuale	14	14	16	11	5	8
E normal să nu existe	43	44	45	1	4	7

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 1994–1996.

Tabelul 18

	Români (%)	Maghiari (%)	Romi (%)
UDMR să fie cooptat la guvernare, indiferent cine a câștigat alegerile	11,0	56,6	14,3
UDMR poate face parte din coaliția de guvernare	32,2	36,1	27,0
UDMR acceptat în Parlament, dar nu la guvernare	21,5	4,4	22,8
UDMR acceptat doar ca organizație culturală	23,1	2,6	18,9
UDMR ar trebui interzis	12,2	0,3	17,0

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002.

7. O relație triadică: stat-mamă, minoritate națională, stat-gazdă

Imaginea de stat-mamă se conturează printr-o serie de trăsături, precum: o istorie în cadrul unui stat comun, interese economice sau geografice strategice ale statului mamă, proximitatea geografică față de teritoriile locuite de minoritățile naționale, legături actuale de ordin social sau economic cu minoritatea respectivă și dinamica politicii interne a statului mamă. Factorul cel mai important care conferă unui stat caracterul de stat-mamă este experiența unui trecut istoric comun pe un teritoriu locuit în comun²⁶.

Noțiunea de stat-mamă nu trebuie să se refere neapărat la acel stat din exterior, de proveniență, al minorităților naționale respective. Statele-mamă pot fi construite prin acțiune politică și nu în mod necesar determinate prin elemente de “demografie etnică”²⁷. Un stat își asumă această titulatură în momentul în care elitele sale politice sau culturale îi definesc pe membrii aceleiași etnii care trăiesc în alte state drept membri ai aceleiași națiuni. Prin urmare interesele lor trebuie apărate și protejate, statul respectiv acționând concret în acest sens. Astfel, statul-mamă este definit prin reacția celor aflați în poziții de decizie față de minoritățile din exterior.

26 Robert W Mickey. și Konrad Huber. “Encouraging Constructive Kin-State Behaviour: Preliminary Recommendations” în Arie Bloed și Pieter van Dijk. *Protection of Minority Rights through Bilateral Treaties. The Case of Central and Eastern Europe*. Haga: Kluwer Law International, 1999, p. 36.

27 Roger Brubaker *Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 61.

Tabelul 19

Români	Statul român				Statul maghiar			
	Acord total (%)	De acord (%)	Nu prea de acord (%)	Dezacord total (%)	Acord total (%)	De acord (%)	Nu prea de acord (%)	Dezacord total (%)
să acorde burse pentru studenții din alte țări*	80,4			12,5	61,7			25,7
să încurajeze învățământul în limba maternă	67,4	18,9	8,3	5,4	10,1	17,3	27,2	45,5
să ofere manuale în limba maternă	66,7	18,9	7,0	7,4	13,1	23,3	21,1	42,5
să sprijine acolo înființarea de întreprinderi	68,3	18,8	8,1	4,7	28,3	37,0	13,5	21,3
să întărească legăturile cu organizațiile politice ale minorităților din alte state	73,1	20,5	4,8	1,6	17,7	28,1	21,5	32,6
să acorde cetățenie minorităților de peste graniță	64,6	19,3	7,8	8,4	15,7	22,6	19,8	41,9

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002 și 2000.

* Întrebarea privind acordarea de burse pentru studenții din alte țări este preluată din BARE 2000 și include doar două variante de răspuns, "de acord" și "nu sunt de acord", și nu patru variante cum apare pentru datele din 2002.

Termenul de stat-gazdă este definit prin intermediul celorlalți doi. Relația dintre minoritate națională, stat-mamă și stat-gazdă este determinată de conceptul de naționalism. Minoritatea națională este supusă unui „naționalism antagonist”, în încercarea atât a statului-mamă, cât și a celui gazdă de a construi statul-națiune²⁸. Putem vorbi, în concluzie, despre o strânsă relație, o triadă între cei trei termeni, schimbările suferite de către unul dintre aceștia determinând schimbări în dinamica celorlalți doi, ca urmare a unui rezultat al relației de interacțiune dintre ei²⁹.

Un subiect care a căpătat o dimensiune extrem de relevantă în spațiul public este relația dintre statul mamă, statul gazdă și minoritatea națională. Motivul atenției acordate acestui subiect a fost sprijinul acordat de Ungaria minorității maghiare de-a lungul timpului, critica față de drepturile de care se bucură minoritatea maghiară din Transilvania, care în opinia guvernului

28 Brubaker, op. cit., p. 60.

29 Arie Bloed și Pierre Van Dijk (eds.). *Protection of Minority Rights through Bilateral Treaties. The Case of Central and Eastern Europe*. The Hague /Boston /London: Kluwer Law International, 1999, p. 23.

Tabelul 20

Romi	Statul român				Statul maghiar			
	Acord total (%)	De acord (%)	Nu prea de acord (%)	Dezacord total (%)	Acord total (%)	De acord (%)	Nu prea de acord (%)	Dezacord total (%)
să încurajeze învățământul în limba maternă	72,3	16,2	6,9	4,5	27,1	18,8	20,5	33,7
să ofere manuale în limba maternă	72,2	19,0	4,4	4,4	27,5	22,5	17,9	32,1
să sprijine acolo înființarea de întreprinderi	74,8	16,7	3,8	4,8	33,1	35,4	10,7	20,9
să întărească legăturile cu organizațiile politice ale minorităților din alte state	79,3	16,9	1,9	1,9	31,6	29,0	13,6	25,8
să acorde cetățenie minorităților de peste graniță	71,1	17,6	5,0	6,4	26,4	20,2	17,4	36,0

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002 și 2000.

maghiar nu asigură prezervarea identității culturale și ar duce pe termen lung la dispariția acesteia³⁰. În anul 2001, Ungaria adopta *Legea despre maghiarii care trăiesc în țările vecine* (Legea Statutului), care a generat o reacție puternică din partea autorităților române și a celor slovace. Legea a fost puternic criticată, guvernul român cerând Comisiei de la Veneția să analizeze concordanța legii cu normele internaționale și legislația europeană în domeniu³¹. Legea prevede o serie de beneficii pentru minoritățile naționale.

În acest context s-a subliniat că România are o lege a protejării minorităților de peste hotare, dar că aceasta este în conformitate cu normele internaționale și că respectă rolul statului-gazdă în protejarea minorităților de pe teritoriul acestuia³². Această conformitate a fost de multe ori privită ca un rezultat al dezinteresului României față de minoritățile sale.

30 Zoltán Kántor. "Legea statutului și Comisia de la Veneția: reflecții asupra protecției minorităților" în *Provincia* nr. 12 (18), 2001.

31 European Commission for Democracy through Law – Venice Commission. *The Protection of National Minorities by their Kin-State*. Council of Europe Publishing House. 2003.

32 Bogdan Aurescu. "Romanian Legislation on Kin-Minority" în European Commission for Democracy through Law: *The Protection of National Minorities by the Kin-State*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 2003.

Tabelul 21

Maghiari	Statul român				Statul maghiar			
	Acord total (%)	De acord (%)	Nu prea de acord (%)	Dezacord total (%)	Acord total (%)	De acord (%)	Nu prea de acord (%)	Dezacord total (%)
să acorde burse pentru studenții din alte țări*	81,0			11,4	87,5			7,6
să încurajeze învățământul în limba maternă	77,0	15,5	3,1	4,3	77,6	13,6	2,7	6,1
să ofere manuale în limba maternă	67,9	16,6	6,1	9,4	65,8	14,8	9,7	9,7
să sprijine acolo înființarea de întreprinderi	62,3	21,4	9,0	7,3	69,4	21,2	4,1	5,2
să întărească legăturile cu organizațiile politice ale minorităților din alte state	65,8	24,2	5,5	4,4	76,6	17,8	2,1	3,6
să acorde cetățenie minorităților de peste graniță	55,9	20,9	10,5	12,7	65,7	20,1	8,1	6,1

Date preluate din Barometrul Relațiilor Etnice ed. 2002 și 2000.

* Întrebarea privind acordarea de burse pentru studenții din alte țări este preluată din BARE 2000 și include doar două variante de răspuns, "de acord" și "nu sunt de acord", și nu patru variante cum apare pentru datele din 2002.

De aceea devine interesant ca în 2002 să comparăm opinia majorității și minorității maghiare privind relația dintre Ungaria și minoritatea maghiară din România și cea dintre România și minoritățile sale de peste hotare.

În ceea ce privește rolul pe care statul român ar trebui să îl joace în protejarea minorităților românești de peste hotare, majoritatea românilor consideră că statul român ar trebui să încurajeze învățământul în limba română, să ofere manuale în limba română, să sprijine acolo înființarea de întreprinderi românești, să întărească legăturile cu organizațiile politice ale românilor din alte state, să acorde cetățenie română românilor de peste graniță și să acorde burse pentru studenții români din alte țări. În mod similar, maghiarii și romii sunt și ei de acord, chiar într-o măsură mai mare, cu rolul statului român față de minoritățile de peste hotare în toate aceste aspecte.

Când este vorba însă de rolul pe care statul maghiar îl are față de minoritățile sale de peste hotare, doar maghiarii își păstrează constantă opinia, atât romii cât și românii tinzând să fie mai degrabă împotriva acestui sprijin acordat de Ungaria maghiarilor din România. Singurele activități cu care românii tind să fie de acord fiind cele legate de investiții și oferirea de burse de studiu, romii considerând că rolul statului mamă trebuie totuși să se

păstreze atunci când este vorba despre legătura cu organizațiile politice și investiții în statul gazdă. (Tabelele 19–21)

Discuții și concluzii

Conform opiniei majorității prezența minorităților în sfera publică este greu de acceptat, statutul lor fiind puternic contestat.

Astfel, majoritatea consideră că rolul minorităților se reduce la unul cultural, respingând însă orice proiecte care au o implicație politică clară (autonomie teritorială, utilizarea limbii materne în administrație, școli separate, universitatea maghiară). În ceea ce privește relația dintre minoritate și statul mamă, criteriile aplicate sunt complet diferite atunci când este vorba de o minoritate care trăiește pe teritoriul României (maghiarii) și minoritățile românești din afară.

Din punctul de vedere al modelelor prezentate la începutul acestei lucrări, democrația multinațională este proiectul care în mod clar este respins de majoritate, viziunea asupra relației dintre stat și națiune tinzând înspre democrația etnică.

În ceea ce privește diferențele care apar între opiniile maghiarilor și romilor privind drepturile de care să beneficieze cele două minorități există mai multe explicații posibile: problemele diferite și nevoile diferite pe care cele două grupuri le au cer politici diferite, dezbateră publică a principalelor politici considerate de maghiari ca necesare pentru a asigura dezvoltarea acestora față de lipsa unor discuții similare privind politicile necesare pentru a promova identitatea romă.

Atitudinea minorității maghiare față de rolul majorității, rolul propriu și cel al celorlalte minorități este destul de coerentă, în general susținând aceleași drepturi pe care le văd necesare pentru dezvoltarea identitară proprie și pentru minoritatea romă. Spre deosebire de români și romi, utilizează aceleași criterii pentru a se raporta la sprijinul statului mamă față de minoritățile sale de peste hotare. Dintre modelele de democrație de la care a pornit această investigație, minoritatea maghiară tinde să prefere democrația multinațională.

Minoritatea romă este clar orientată înspre măsurile care sprijină propria dezvoltare identitară și o prezență crescută atât în plan cultural, cât și politic a acestei minorități, respingând însă proiectele similare care vizează o altă minoritate. În ceea ce privește politicile care vizează minoritatea maghiară, în majoritatea cazurilor susține viziunea majorității. Viziunea minorității romă privind modul de definire a relației stat-națiune nu este foarte clar definită, îmbinând ideea multiculturalismului, când se raportează la grupul de apartenență, cu cea a democrației etnice. Datele existente nu ne permit însă să facem mai multe aprecieri privind opțiunile acestei minorități.

Experiența statelor occidentale în privința acordării de drepturi pentru diferitele grupuri minoritare ne spune că în acest domeniu politicile publice nu trebuie să reflecte cererile maselor, ci mai degrabă valorile elitelor.

Schimbările la nivelul politicilor publice sunt în aceste cazuri rezultatul redefinirii de către elite a propriilor valori, și nu a schimbării atitudinii generale față de politicile existente³³. În cazul politicilor publice privind protejarea drepturilor minorităților din România, aplicabilitatea acestui *model elitist* este destul de evidentă, politicile publice fiind rezultatul negocierilor dintre elitele politice, și nu a cerințelor venite din partea populației. Rămâne de văzut în ce măsură pe termen lung aceste politici vor redefini modul în care majoritatea se raportează la relația dintre stat și națiune.

Bibliografie

- Aurescu, Bogdan. „Romanian Legislation on Kin-Minority” în European Commission for Democracy through Law: *The Protection of National Minorities by the Kin-State*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 2003.
- Bloed, Arie și Pierre Van Dijk (eds.). *Protection of Minority Rights through Bilateral Treaties. The Case of Central and Eastern Europe*. The Hague /Boston /London: Kluwer Law International. 1999.
- Brubaker, Roger *Nationalism Reframed. Nationhood and the National question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 1996.
- Chiribucă, Dan și Tivadar Magyari. „The Impact of Minority Participation in Romanian Government” în Monica Robotin și Levente Salat. *A New Balance: Democracy and Minorities in Post-communist Europe*. Budapeșt: LGI/OSI. 2003.
- Duculescu, Victor, Călinoiu Constanța și Georgeta Duculescu. *Constituția României, comentată și adnotată*. București: Lumina Lex. 1997.
- Dye, Thomas R. *Understanding Public Policy*. New Jersey: Prentice Hall. 1998.
- European Commission for Democracy through Law – Venice Commission. *The Protection of National Minorities by their Kin- State*. Council of Europe Publishing House. 2003.
- Horváth, István și Alexandra Scacco. „From the Unitary to Pluralistic: Fine-tuning Minority Policy in Romania” în Anna-Mária Bíró și Petra Kovács (ed.) *Diversity in Action. Local Public Management of Multi-ethnic Communities in Central and Eastern Europe*. Budapeșt: LGI/OSI. 2001.
- Institutul Național de Statistică. *Recensământul populației*. 2002. www.recensamant.ro
- Kántor, Zoltán. „Legea statutului și Comisia de la Veneția: reflecții asupra protecției minorităților” în *Provincia* nr. 12 (18), 2001.
- Kellas, James G. *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. New York: St. Martin's Press. 1998.

33 Thomas R. Dye. *Understanding Public Policy*. New Jersey: Prentice Hall. 1998, pp. 21-24, 39-73 și 262-282.

- Kettley, Carmen. „Ethnicity, Language and Transition Politics in Romania: The Hungarian Minority in Context” în Farimah Daftary și François Grin. *Nation-Building, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*, Budapest: LGI/OSI. 2003.
- Kymlicka, Will. „Relațiile etnice și teoria politică occidentală” în *Altera* Vol. V, Nr. 10, 1999.
- Kymlicka, Will. *Multicultural Citizenship*, Oxford University Press. 1995.
- Kymlicka, Will. *The Rights of Minority Cultures*, Oxford: Oxford University Press. 1995.
- Linz, Juan J și Alfred Stepan. *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South Africa and Post-Communist Europe*, Baltimore–London: The Johns Hopkins University Press. 1996.
- Mickey, Robert W. și Konrad Huber. „Encouraging Constructive Kin-State Behaviour: Preliminary Recommendations” în Arie Bloed și Pieter van Dijk. *Protection of Minority Rights through Bilateral Treaties. The Case of Central and Eastern Europe*. Haga: Kluwer Law International. 1999.
- Opreșcu, Dan. „Politici publice privind minoritățile naționale din România (1996-1998)” în Lucian Năstăsă și Levente Salat. *Relații interetnice în România postcomunistă*. Cluj-Napoca: CRDE. 2000.
- Smootha, Sammy. „The model of ethnic democracy: Israel as a Jewish and democratic state” în *Nations and Nationalism*, Vol. 8, No. 4, 2002.
- Smootha, Sammy. „Types of democracy and models of conflict management in ethnically divided societies” în *Nations and Nationalism*, Vol. 8, No. 4, 2002.
- Tully, James. „Introduction” în Alain-G. Gagnon și James Tully. *Multinational Democracies*, Cambridge: Cambridge University Press. 2001.